

ΠΡΑΞΗ:

«ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ ΕΠΙΜΟΡΦΩΣΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΤΩΝ ΣΧΟΛΙΚΩΝ
ΔΟΜΩΝ ΤΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ» (MIS 5004204)
ΔΡΑΣΗ 4: «ΕΠΙΜΟΡΦΩΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ ΤΗΣ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΠΑΙΔΙΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ»

ΟΔΗΓΟΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΑΝΑ ΒΑΘΜΙΔΑ ΥΠΟΧΡΕΩΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΕΝΤΑΞΗ ΠΑΙΔΙΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ

Α΄ ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΑ – ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:

Παρασκευή Τρούκη (Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής)
Μαρία Δοκοπούλου (Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής)

ΣΥΓΓΡΑΦΙΚΗ ΟΜΑΔΑ:

Αλεξάνδρα Ανδρούσου (ΕΚΠΑ)
Νέλλη Ασκούνη (ΕΚΠΑ)
Λήδα Στεργίου (Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων)

Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής
Αθήνα, Οκτώβριος 2019
ISBN: 978-618-5324-23-0

Συγγραφική
Ομάδα

Αλεξάνδρα Ανδρούσου (ΕΚΠΑ)
Νέλλη Ασκούνη (ΕΚΠΑ)
Λήδα Στεργίου (Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων)

Επιμέλεια
Έκδοσης

Παρασκευή Τρούκη (Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής)
Μαρία Δοκοπούλου (Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής)

Πράξη: «Παρεμβάσεις επιμόρφωσης για την ενίσχυση των σχολικών δομών του εκπαιδευτικού συστήματος», Κωδ. ΟΠΣ 5004204

Δράση 4 «Επιμορφωτικές Δράσεις για την υποστήριξη της εκπαίδευσης προσφύγων»

Επιχειρησιακό Πρόγραμμα

«Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού, Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Γεράσιμος Κουζέλης

Πρόεδρος Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Επιστημονικός Υπεύθυνος Πράξης

Νικόλαος Γραμμένος

Σύμβουλος Β΄ Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού,
Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση
Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Επενδύουμε στον άνθρωπο
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

Το παρόν συγχρηματοδοτήθηκε από την Ευρωπαϊκή Ένωση – Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και εθνικούς πόρους (ΕΣΠΑ 2014-2020) στο πλαίσιο της Πράξης «Παρεμβάσεις επιμόρφωσης για την ενίσχυση των σχολικών δομών του εκπαιδευτικού συστήματος» του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Ανάπτυξης Ανθρώπινου Δυναμικού, Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση»

Γραφείο Βιβλιοθήκης, Αρχείων και Εκδόσεων

Copyright © 2019 Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής του Υ.ΠΑΙ.Θ., Αθήνα

ISBN: 978-618-5324-23-0

Πρόξη «Παρεμβάσεις επιμόρφωσης για την ενίσχυση των σχολικών δομών του εκπαιδευτικού συστήματος» Κωδ. ΟΠΣ (ΜΙΣ): 5004204

Δράση 4 «Επιμορφωτικές δράσεις για την υποστήριξη της εκπαίδευσης παιδιών προσφύγων»

Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού,
Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση
Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Περιεχόμενα

Πρόλογος.....	4
ΟΛΙΣΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΚΟ ΚΛΙΜΑ	6
Λήδα Στεργίου, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων	6
1. Εισαγωγή	6
2. Γιατί ολιστική προσέγγιση;.....	7
3. (Θετικό)Σχολικό κλίμα	10
4. Ενδοσχολική αλληλεπίδραση και ευαισθητοποίηση.....	16
Βιβλιογραφικές αναφορές	20
ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ ΣΤΗΝ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ: Η ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΟΥ ΜΩΣΑΪΚΟΥ ΚΑΙ Η ΕΠΑΦΗ ΜΕ ΤΙΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΕΣ.....	22
Λήδα Στεργίου, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων	22
ΈΝΤΑΞΗ ΠΑΙΔΙΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ ΜΕΣΩ ΤΗΣ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ: ΜΕΤΑΒΑΣΗ ΑΠΟ ΤΗ ΘΕΣΗ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ ΠΡΟΣΦΥΓΑ ΣΤΗ ΘΕΣΗ ΤΟΥ ΝΗΠΙΟΥ ΠΟΥ ΦΟΙΤΑ ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ	33
Αλεξάνδρα Ανδρούσου, Νέλλη Ασκούνη, ΕΚΠΑ	33
Γιατί είναι σημαντικό το νηπιαγωγείο;	33
Ποιές είναι οι εμφανείς δυσκολίες;	33
Παιδαγωγικοί στόχοι.....	34
Η ενδυνάμωση και η ανάπτυξης της δημιουργικότητας ως μέσα ένταξης	34
Είναι διαφορετικό ένα νηπιαγωγείο σε ένα κέντρο φιλοξενίας και γιατί;.....	34
Προϋποθέσεις της διαφοροποιημένης παιδαγωγικής - Ο ρόλος του/της εκπαιδευτικού	34
Ξεπερνώντας τις Παρανοήσεις.....	34
Υπάρχουν μεθοδολογικά «εργαλεία» διαφοροποίησης;	34
Γλώσσα του σπιτιού/γλώσσα του σχολείου/γλώσσες του κόσμου.....	34
Μαθαίνω τη γλώσσα/ανακαλύπτω το κώδικα γραφής.....	34
Παιδαγωγικές Δραστηριότητες	34
Το νηπιαγωγείο ως πρώτο βήμα για την ένταξη	34

Πρόλογος

Το παρόν επιμορφωτικό υλικό αποτελεί τον Α΄ τόμο του τρίτομου **Οδηγού Εκπαιδευτικού** που αναπτύχθηκε στο πλαίσιο του Π.Ε. 4.7. «Ανάπτυξη επιμορφωτικού και υποστηρικτικού υλικού» της Δράσης 4 «Επιμορφωτικές Δράσεις για την υποστήριξη της εκπαίδευσης προσφύγων» της Πράξης: «Παρεμβάσεις επιμόρφωσης για την ενίσχυση των σχολικών δομών του εκπαιδευτικού συστήματος» (MIS 5004204) που συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΚΤ) και το Ελληνικό Δημόσιο, ΕΣΠΑ 2014-2020.

Ειδικότερα, ο Οδηγός περιλαμβάνει τρεις τόμους με τις εισηγήσεις που πραγματοποιήθηκαν στο πλαίσιο των Επιμορφωτικών δράσεων της Δράσης και αφορούν σε θέματα εκπαιδευτικής ένταξης παιδιών προσφύγων.

Ο Οδηγός απευθύνεται σε στελέχη εκπαίδευσης και εκπαιδευτικούς της Προσχολικής Εκπαίδευσης και περιλαμβάνει τις εισηγήσεις που πραγματοποιήθηκαν στο πλαίσιο των Επιμορφωτικών δράσεων της Δράσης και αφορούν σε θέματα ένταξης παιδιών προσφύγων σε Νηπιαγωγεία. Σημειώνεται ότι με βάση τις προτάσεις της Επιστημονικής Επιτροπής για τη Στήριξη των Παιδιών των Προσφύγων (2017) λειτούργησαν Νηπιαγωγεία εντός των Κέντρων Φιλοξενίας Προσφύγων, ώστε να φοιτήσουν τα παιδιά που δεν διαμένουν σε αστικές δομές όπου λειτουργούν Νηπιαγωγεία. Ωστόσο, οι θεματικές και των τριών τόμων συνιστούν εργαλείο για τους εκπαιδευτικούς όλων των βαθμίδων, καθώς περιλαμβάνουν γενικές θεωρητικές αρχές αλλά και πρακτικές που δύναται ο κάθε εκπαιδευτικός να προσαρμόσει στις ανάγκες της τάξης του.

Στον παρόντα τόμο στην εισήγηση με θέμα **«Ολιστική εκπαιδευτική προσέγγιση και σχολικό κλίμα» (Λήδα Στεργίου)** παρουσιάζονται βασικές αρχές αυτής της προσέγγισης ώστε να μετασχηματισθεί η σχολική καθημερινότητα και να εδραιωθεί στο σχολείο κλίμα συμπερίληψης και ισότητας. Προτείνονται τρία θέματα συλλογικής επεξεργασίας τα οποία σχετίζονται με την εκπαίδευση προσφύγων σε όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες. Αυτά είναι τα ακόλουθα:

- 1^η θεματική: Στερεότυπα και προκαταλήψεις απέναντι στους "ξένους"
- 2^η θεματική: Πρόσφυγες στην Ευρώπη
- 3^η θεματική: Ενδυναμωτική και συμπεριληπτική εκπαίδευση

Στην εισήγηση με θέμα **«Πρόσφυγες στην Προσχολική Εκπαίδευση: η προσέγγιση του μωσαϊκού και η επαφή με τις οικογένειες» (Λήδα Στεργίου)** αναλύεται η ιδιαίτερη σημασία της ολιστικής εκπαιδευτικής προσέγγισης για την περίπτωση εκπαιδευτικής ένταξης των παιδιών προσφύγων με έμφαση στη σχέση Οικογένειας και Νηπιαγωγείου για την καλλιέργεια της οποίας προτείνονται συγκεκριμένες τεχνικές.

Η διεθνώς αναγνωρισμένη σημασία της προσχολικής αγωγής για τη γνωστική, συναισθηματική και κοινωνική ανάπτυξη των παιδιών αποτελεί την αφετηρία της εισήγησης με θέμα **«Ένταξη παιδιών προσφύγων μέσω της προσχολικής αγωγής: μετάβαση από τη θέση του παιδιού πρόσφυγα στη θέση του νηπίου που φοιτά στο σχολείο» (Αλεξάνδρα Ανδρούσου, Νέλλη Ασκούνη)**. Η εισήγηση εστιάζει στις εμφανείς δυσκολίες εκπαιδευτικής ένταξης των νηπίων προσφύγων που πρέπει να ξεπεραστούν προκειμένου ακόμα και τα παιδιά που φοιτούν σε Νηπιαγωγεία που βρίσκονται στα Κέντρα

Φιλοξενίας να νιώσουν ασφαλή και να οικοδομήσουν σχέση με το σχολείο. Για τον σκοπό αυτό παρουσιάζονται οι αρχές της διαφοροποιημένης παιδαγωγικής και προτείνονται σχετικές παιδαγωγικές δραστηριότητες.

Ο παρών Οδηγός αποτελεί επιμορφωτικό υλικό το οποίο δύνανται να αξιοποιήσουν όσοι/όσες ασκούν επιμορφωτικό έργο και υποστηρίζουν εκπαιδευτικούς που διδάσκουν σε Δομές για την Υποδοχή και Εκπαίδευση Προσφύγων Πρωτοβάθμιας – Προσχολικής Εκπαίδευσης. Ωστόσο, θα μπορούσε να αποτελέσει υλικό αυτοεπιμόρφωσης για κάθε εκπαιδευτικό που καλείται να υποστηρίξει τη φοίτηση μαθητών/τριών που είναι πρόσφυγες και προπαντός για κάθε εκπαιδευτικό που αναστοχάζεται και επιδιώκει να διδάσκει όχι μόνο περιεχόμενο αλλά και στρατηγικές μάθησης.

Εύη Τρούκη
Μαρία Δοκοπούλου

ΟΛΙΣΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΚΟ ΚΛΙΜΑ

Λήδα Στεργίου, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

1. Εισαγωγή

Η διαπολιτισμική εκπαίδευση επιδιώκει την ανάπτυξη ικανοτήτων και δεξιοτήτων που επιτρέπουν στα άτομα να έχουν επίγνωση της πολιτισμικής τους ταυτότητας, να την αντιμετωπίζουν κριτικά και ταυτόχρονα να σχετίζονται θετικά με άτομα και ομάδες διαφορετικών προελεύσεων, υπαγωγών, ατομικών και κοινωνικών επιλογών. Η ανάπτυξη διαπολιτισμικών δεξιοτήτων συνιστά ένα ζητούμενο που **αφορά όλους τους μαθητές και όλες τις μαθήτριες, ανεξάρτητα από τα ατομικά και πολιτισμικά τους χαρακτηριστικά**, αλλά και όλους τους εμπλεκόμενους στην εκπαιδευτική διαδικασία: **εκπαιδευτικούς, γονείς, σχολεία & κοινότητες**.

Στη χώρα μας, η διαπολιτισμική εκπαίδευση συνδέθηκε αρχικά με τους παλινοστούντες και, στη συνέχεια, με τους μαθητές και μαθήτριες μεταναστευτικής προέλευσης που εισήλθαν στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, σε μεγάλα ποσοστά, γύρω στα τέλη της δεκαετίας 1980. Από εκείνα τα πρώτα χρόνια έως σήμερα, έχει διανυθεί σημαντική πορεία, τόσο στο επίπεδο της έρευνας, όσο και σε εκείνο της εκπαιδευτικής πράξης. Ωστόσο, παρά την πρόοδο που επιτεύχθηκε, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε πως η εκπαίδευση που απευθύνθηκε σε αυτές τις ομάδες μαθητών/ριών υπήρξε σε μεγάλο βαθμό αφομοιωτική. Η συμπερίληψη, ο σεβασμός, η αποδοχή της ποικιλομορφίας του μαθητικού πληθυσμού και η πολύπλευρη ανάπτυξή του, εξακολουθεί να αποτελεί ένα ζητούμενο, όπως και οι βέλτιστοι τρόποι επίτευξής του.

Σήμερα, βρισκόμαστε αντιμέτωποι με μία νέα κατηγορία μαθητών και μαθητριών: τα παιδιά προσφυγικής προέλευσης, τα οποία παρουσιάζουν ορισμένα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, που σχετίζονται καταρχάς με την προ-μεταναστευτική περίοδο, όπως είναι οι εμπειρίες απώλειας, βίας και αβεβαιότητας. Σημαντικές ωστόσο είναι και οι εμπειρίες της μετα-μεταναστευτικής περιόδου, όπως οι συνθήκες διαβίωσης, εκπαιδευτικής κάλυψης και κοινωνικής αλληλεπίδρασης. Το σχολείο, ως κατεξοχήν κοινωνικοποιητικός χώρος, έχει τη δυνατότητα να παράσχει εμπειρίες που να λειτουργήσουν ενδυναμωτικά, δημιουργώντας πεδία ισότιμης και δημιουργικής ανάπτυξης ή αντίθετα να λειτουργήσουν αποδυναμωτικά, δημιουργώντας πεδία αποκλεισμού και υποτίμησης¹. Η αρνητική εμπειρία του αποκλεισμού, όμως, δεν συνιστά απειλή μόνο για τις λεγόμενες μειονοτικές ομάδες όπως οι πρόσφυγες και οι μετανάστες, αλλά και για οποιοδήποτε άτομο γίνεται αντιληπτό ως "διαφορετικό" ή αποκλίνει από αυτή την ασαφή κατασκευή που θα ονομάζαμε "κανονικότητα".

¹ Block et al., 2014 · Hayward, 2017

Σε ένα τέτοιο πλαίσιο, η παρουσία των μαθητών και μαθητριών προσφύγων είναι μια ευκαιρία να ξαναδούμε πού βρίσκεται η εκπαίδευσή μας, σε ποιο βαθμό υπηρετεί τους στόχους μιας συμπεριληπτικής - διαπολιτισμικής κατεύθυνσης και πώς μπορούμε να επιφέρουμε αλλαγές και βελτιώσεις προς όφελος όλων.

Στις σελίδες που ακολουθούν, θα παρουσιαστεί συνοπτικά η λογική και τα πλεονεκτήματα της ολιστικής εκπαιδευτικής προσέγγισης, η οποία συνδέεται άμεσα με την ύπαρξη θετικού σχολικού κλίματος, συνθήκες που μπορεί να εξασφαλίσουν την ευημερία των μελών της σχολικής κοινότητας μέσω του δικαιώματός τους να υπάρχουν και να λαμβάνονται υπόψη με ουσιαστικό τρόπο. Στόχος του κεμένου είναι να τεθούν ερωτήματα και να προταθούν κατευθύνσεις σκέψης και πράξης κατά της αδράνειας και υπέρ της διάθεσης διερεύνησης και μετασχηματισμού της σχολικής καθημερινότητας.

2. Γιατί ολιστική προσέγγιση;

Εστιάζοντας στους μαθητές και μαθήτριες προσφυγικής προέλευσης, η διεθνής έρευνα² έχει αναδείξει μια σειρά παραγόντων που λειτουργούν παρεμποδιστικά στη σχολική τους επιτυχία. Ένας πρώτος παράγοντας είναι το γεγονός ότι απουσιάζει από τα εκπαιδευτικά συστήματα η ολιστική προσέγγιση, ενώ τα εκπαιδευτικά μέτρα και οι διδακτικές επιλογές εστιάζουν σε συγκεκριμένες μόνο πτυχές της μάθησης, όπως είναι η γρήγορη εκμάθηση των επίσημων γλωσσών των χωρών υποδοχής. Επιπλέον, κατά τον εκπαιδευτικό σχεδιασμό, αγνοούνται σημαντικές διαστάσεις της ζωής των παιδιών προσφύγων που αφορούν τις σχέσεις τους με το σπίτι, το σχολείο και την κοινότητα, τόσο πριν, όσο και μετά τη μετακίνησή τους.

Άλλοι παράγοντες μείωσης της σχολικής επιτυχίας, οι οποίοι σχετίζονται άμεσα με την απουσία ολιστικής εκπαιδευτικής προσέγγισης είναι οι εξής:

- Η απώλεια ή ακύρωση του εκπαιδευτικού/πολιτισμικού κεφαλαίου των παιδιών προσφυγικής προέλευσης
- Η αρνητική αντίληψη των ίδιων των μαθητών/ριών για τις ικανότητές τους
- Η απουσία συνθηκών ψυχολογικής ασφάλειας στα σχολεία
- Η απομόνωση
- Η αβεβαιότητα για το μέλλον
- Οι απορριπτικές ή ρατσιστικές στάσεις που εκδηλώνονται απέναντί τους στις κοινωνίες υποδοχής και, ειδικότερα, αυτές που βιώνονται στο σχολικό περιβάλλον από το προσωπικό, συμμαθητές/ριες και τους γονείς αυτών
- Η οικονομική στέρηση
- Η αρνητική στάση που αναπτύσσουν γενικότερα απέναντι στο σχολείο.

² McBrien, 2005 · Rutter, 2006 · Matthews, 2008 · Taylor & Sidhu, 2012 · Block et al., 2014

Η ολιστική εκπαίδευση δεν περιορίζεται μόνο στη διδασκαλία ακαδημαϊκών δεξιοτήτων, αλλά αντιλαμβάνεται το παιδί ως σύνολο και έτσι του απευθύνεται, αντιμετωπίζοντας τόσο τις διανοητικές, όσο και τις ψυχοσυναισθηματικές, τις κοινωνικές, αλλά και τις σωματικές του ανάγκες. Έτσι, στο επίκεντρο αυτής της προσέγγισης τοποθετούνται τα ατομικά ακαδημαϊκά επιτεύγματα, αλλά και η συνολική ευημερία του παιδιού, μέσα από την προσωπική, συναισθηματική και κοινωνική του ανάπτυξη.³ Επομένως, αν οι οργανωτικές βάσεις του εκπαιδευτικού έργου στηρίζονταν στις παραπάνω αρχές, οι μαθητικές ανάγκες θα καλύπτονταν σε πολλαπλά επίπεδα και θα εξέλιπαν οι περισσότεροι λόγοι για τους οποίους παρακωλύεται η σχολική επιτυχία.

Ας σκεφτούμε:

Θα βελτιώνονταν οι ακαδημαϊκές επιδόσεις των μαθητών/ριών εάν το σχολείο τους προσέφερε τις παρακάτω δυνατότητες;

- Σταθερή σχέση εμπιστοσύνης με κάποιον σημαντικό ενήλικο (πχ. εκπαιδευτικό)

- Ανοικτό, υποστηρικτικό εκπαιδευτικό περιβάλλον

- Δεκτικότητα απέναντι στις οικογένειες των μαθητών/ριών

- Σεβασμό & ανάδειξη της γλωσσοπολιτισμικής ποικιλομορφίας

(όλα τα παιδιά να βλέπουν τους εαυτούς τους στις σχολικές εκδηλώσεις, στους τοίχους του σχολείου, στην παρεχόμενη γνώση)

- Αυστηρή και συνεπή στάση κατά των ρατσιστικών συμπεριφορών

- Ενίσχυση της αυτοεκτίμησης & της περηφάνιας των παιδιών

- Ανάπτυξη ισορροπημένης ταυτότητας και αισθήματος ανήκειν στο σχολείο

- Δημιουργία συνεργατικών/φιλικών σχέσεων και κλίματος εμπιστοσύνης

- Ενεργοποίηση ελπίδας και προοπτικής στο νέο περιβάλλον

Εστιάζοντας πιο συγκεκριμένα στις σημερινές συνθήκες φοίτησης των παιδιών προσφύγων στο ελληνικό σχολείο, ας εξετάσουμε, εντελώς ενδεικτικά, ορισμένες πρακτικές που συνδέονται με το πλέγμα των μαθητικών αναγκών προκειμένου να αναδειχθεί η μεταξύ τους σχέση.

Στο επίπεδο των μαθησιακών αναγκών, η εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας είναι ασφαλώς μία προτεραιότητα. Ωστόσο, η εκμάθηση της γλώσσας δεν συνιστά αποκλειστικά

³Colley, 2003·Pinson&Arnot, 2010

και μόνο αντικείμενο του γλωσσικού μαθήματος, αλλά επιτυγχάνεται και μέσω της διδασκαλίας άλλων αντικειμένων/μαθημάτων, όπως, για παράδειγμα, τα μαθηματικά. Η ενεργητική συμπερίληψη των μαθητών προσφύγων σε μία ποικιλία μαθημάτων -όταν ακολουθούν το πρωινό πρόγραμμα-, η ώθηση να συμμετάσχουν με όσα μέσα διαθέτουν και στο επίπεδο των δυνατοτήτων τους, με βάση τα όσα έχουν κατακτήσει π.χ. κατά τη φοίτησή τους στις Τάξεις Υποδοχής⁴, είναι ιδιαίτερα σημαντική: παρέχει ευκαιρίες επιτυχίας και αναγνώρισης και ταυτόχρονα δημιουργεί μια θέση στην ομάδα της τάξης την οποία μπορεί το παιδί να καταλάβει.

Αρκετές φορές, εξαιτίας της πλημμελούς γνώσης της γλώσσας, οι εν λόγω μαθητές και μαθήτριες απομονώνονται, μάλλον ως βάρος, σε κάποιο σημείο της τάξης έως ότου κατακτήσουν τη γλώσσα σε ικανοποιητικό βαθμό. Επιπλέον, αρκετοί εκπαιδευτικοί θεωρούν ότι τα παιδιά αυτά "ανήκουν" στους/στις εκπαιδευτικούς των Τ.Υ. που αντιμετωπίζονται ως οι μόνοι υπεύθυνοι γι' αυτά. Με αυτή την πρακτική, όμως, τα κίνητρά των μαθητών για συμμετοχή και δέσμευση απέναντι στο σχολείο αποδυναμώνονται, εφόσον καλούνται να διανύσουν μία πορεία μειονεκτικής αφάνειας έως ότου ακουστούν οι φωνές τους. Επιπλέον, οι δυνατότητες αποδοχής, συνεργασίας και σύναψης ισότιμων φιλικών σχέσεων με τα υπόλοιπα παιδιά περιορίζονται, απ' τη στιγμή που ευνοείται η εθνοτική ομαδοποίηση μέσα στη σχολική τάξη και σχεδιάζονται, ακούσια, τα σύνορα μεταξύ των μεν που υστερούν (προσφύγων/αυτοί) και των δε ("κανονικών"/εμείς). Στη συνθήκη που αναφέρθηκε, διαπιστώνουμε πως οι μαθησιακές ανάγκες διαπλέκονται με τις ψυχοσυναισθηματικές και με τις κοινωνικές· αγνοώντας τη μία διάσταση, πλήττουμε και τις άλλες. Όπως προκύπτει, η ικανότητα και κυρίως η ευθύνη εκπαίδευσης των μαθητών και μαθητριών προσφυγικής προέλευσης δεν αφορά μόνο τους/τις εκπαιδευτικούς που υπηρετούν στις ΔΥΕΠ ή στις Τάξεις Υποδοχής, αλλά το σύνολο του εκπαιδευτικού προσωπικού, το οποίο, είναι απαραίτητο να συνεργαστεί στη βάση ενός κοινού προγράμματος και στόχου.

Ακόμη και στην περίπτωση των ΔΥΕΠ, όπου το ζήτημα της συνεκπαίδευσης απουσιάζει εξ' ορισμού, υπάρχουν δυνατότητες μείωσης της απόστασης από την πραγματικότητα μέσα στην οποία ζουν τα παιδιά. Η διδασκαλία της γλώσσας φερ' ειπείν, καλό είναι να γίνεται με βάση τις επικοινωνιακές ανάγκες και την καθημερινότητα των μαθητών/ριών και όχι στη βάση μιας αποπλαισιωμένης γραμματικοσυντακτικής προσέγγισης. Για παράδειγμα, η κλίση του ουσιαστικού *καμηλοπάρδαλη* από μόνη της, μικρή χρησιμότητα παρουσιάζει. Αντίθετα η κατανόηση τόσο της κλίσης, όσο και της εννοιολογικής λειτουργίας του αντίστοιχου γραμματικού ουσιαστικού *λύση* θα μπορούσε να χρησιμεύσει πολλαπλά: αναζητώντας *λύσεις* στην ανάγκη των παιδιών προσφύγων να επικοινωνήσουν με τους μαθητές και τις μαθήτριες του πρωινού σχολικού προγράμματος, θα μπορούσαμε να μελετήσουμε το λεξιλόγιο και τη γραμματική που θα τους επιτρέψει λ.χ. να γράψουν μία επιστολή προς τη διεύθυνση του σχολείου, ζητώντας κάποια δράση

⁴ Πρόκειται ουσιαστικά για τη διαφοροποίηση της διδασκαλίας ανάλογα με τις ανάγκες και τις δυνατότητες όλων. Σε μια Δ' ή Ε' δημοτικού με μαθητές/ριες πρόσφυγες και μη, αντί οι πρώτοι/ες να μένουν αμέτοχοι/ες βιώνοντας αισθήματα αποκλεισμού και κατωτερότητας, μπορεί να τους ζητηθεί, για παράδειγμα, να κάνουν πράξεις κάθετης πρόσθεσης με κρατούμενο και κάθετης αφαίρεσης με δανεισμό ενώ τα υπόλοιπα παιδιά κάνουν πράξεις με δεκαδικούς αριθμούς και μετατροπές μονάδων μέτρησης μήκους.

γνωριμίας με τους/τις συνομήλικους του 'πρωινού σχολείου'. Με τέτοιους τρόπους η γνώση αφομοιώνεται και κατακτάται, εφόσον μέσα από μια συγκεκριμένη χρησιμότητα αποκτά νόημα, και, παράλληλα, λειτουργεί ενδυναμωτικά υπηρετώντας τις κοινωνικές ανάγκες και διεκδικήσεις των συγκεκριμένων μαθητών και μαθητριών.

Εάν παρόλα αυτά, η *καμηλοπάρδαλη* θεωρηθεί απαραίτητη γνώση επειδή προτείνεται στα βιβλία γλώσσας του δημοτικού, μπορεί να ιδωθεί υπό το πρίσμα της επαφής των γλωσσών και κατ' επέκταση των πολιτισμών (η λέξη *πάρδαλις* αποτελεί δάνειο ανατολικής προέλευσης και συσχετίζεται με την ιρανική *ρωρδνκ*, την παστο(ύ) *prāng* και την περσική *palang*)⁵.

Όπως προαναφέρθηκε, η ολιστική προσέγγιση της εκπαίδευσης συνδέεται άμεσα με το είδος του κλίματος που επικρατεί στο σχολείο. Στη συνέχεια, εξετάζονται συνοπτικά οι ποικίλες διαστάσεις στις οποίες εκδηλώνεται το σχολικό κλίμα και προτείνονται γενικές κατευθυντήριες γραμμές για τη μελέτη βασικών αρχών και την εφαρμογή πρακτικών που διευκολύνουν την ολιστική αντιμετώπιση της σχολικής ζωής.

3. (Θετικό)Σχολικό κλίμα

Το σχολικό κλίμα αφορά το μαθησιακό περιβάλλον και τις διαπροσωπικές σχέσεις που αναπτύσσονται στο σχολείο και στην ευρύτερη σχολική κοινότητα. Θετικό σχολικό κλίμα υπάρχει όταν όλα τα μέλη της σχολικής κοινότητας αισθάνονται ασφαλή και αποδεκτά, απαραίτητες προϋποθέσεις για την ενεργή προώθηση και εμπέδωση θετικών συμπεριφορών και αλληλεπιδράσεων. Το θετικό σχολικό κλίμα βασίζεται στις αρχές της ισότητας και της συμμετοχικής εκπαίδευσης, οι οποίες ενσωματώνονται στο μαθησιακό περιβάλλον για να συμβάλλουν σε μια κουλτούρα αμοιβαίου σεβασμού, συνεργασίας και συμπερίληψης⁶.

Σύμφωνα με διεθνείς έρευνες⁷, τα οφέλη που προκύπτουν από την ύπαρξη θετικού σχολικού κλίματος, το οποίο χαρακτηρίζεται από την παροχή ασφάλειας, σεβασμού, υποστήριξης και συνεργατικότητας είναι πολλαπλά:

- επιδρά θετικά στα ακαδημαϊκά επιτεύγματα των μαθητών και μαθητριών και περιορίζει τη σχολική διαρροή
- επιδρά θετικά στην αυτοεικόνα, στην αυτοεκτίμηση των μαθητών/ριων, αλλά και στην (ψυχική) υγεία όλων των μελών της σχολικής κοινότητας
- ενισχύει τη δημιουργία σχέσεων εμπιστοσύνης, η οποία συνιστά παράγοντα καλών σχολικών επιδόσεων, αλλά και παράγοντα πρόληψης και προστασίας ανάπτυξης επικίνδυνων συμπεριφορών (π.χ. βίας, σεξουαλικής παρενόχλησης, χρήσης ουσιών)

⁵Μπαμπινιώτης, Λ. (1998). *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας, σελ.1353.

⁶Annot & Pinson, 2010· Ontario Ministry of Education: [Promoting a Positive School Climate Resource](#)

⁷Βλ. σχετικά Cohen et al., 2009 · Cohen, 2013

- υποστηρίζει και προωθεί τη μάθηση "που έχει νόημα" για τους μαθητές, δεδομένου ότι τους προσφέρει τη δυνατότητα να συμμετέχουν ενεργά στη μαθησιακή διαδικασία και να χτίζουν τη γνώση τους (και) στη βάση των μεταξύ τους ιδεών, προτάσεων κ.λπ.
- ευνοεί τη συνεργατική μάθηση, τη συνοχή των ομάδων (ανηλίκων και ενηλίκων), καθώς και τον μεταξύ τους σεβασμό
- συντελεί καθοριστικά στην ικανοποίηση του εκπαιδευτικού προσωπικού και των μαθητών/ριών

Μέσα από τη συνθετική μελέτη των ποικίλων προσεγγίσεων και ερευνών για το σχολικό κλίμα έχουν προκύψει και προταθεί τέσσερις βασικοί τομείς της σχολικής ζωής στους οποίους αυτό εκδηλώνεται⁸:

1) Ασφάλεια

α. Φυσική

(συγκρότηση σχεδίων αντιμετώπισης κρίσης · κανόνες κοινοποιημένοι με σαφήνεια· σαφής και συνεπής αντιμετώπιση των παραβιάσεων των κανόνων · αίσθηση σωματικής ασφάλειας· στάσεις των μελών της σχολικής κοινότητας σχετικά με τη βία)

β. Κοινωνική-συναισθηματική

(στάσεις των μελών σχετικά με τις ατομικές διαφορές · στάσεις απέναντι στον εκφοβισμό και τρόποι αντιμετώπισής του εκ μέρους ενηλίκων και ανηλίκων · στρατηγικές επίλυσης συγκρούσεων που διδάσκονται στο σχολείο · πίστη στους σχολικούς κανόνες· σταθερότητα και συνέπεια λόγων και προγράμματος)

2). Διδασκαλία και Μάθηση

α. Ποιότητα της διδασκαλίας

(υψηλές προσδοκίες ακαδημαϊκής επιτυχίας · αποδοχή όλων των μορφών μάθησης · παροχή επιπλέον βοήθειας όταν χρειάζεται · μάθηση που συνδέεται με την "πραγματική ζωή" · πρόσβαση σε εποπτικό/παιδαγωγικό υλικό · χρήση επαίνων και βραβείων · παροχή ευκαιριών για τη συμμετοχή όλων· διαφοροποιημένες διδακτικές μέθοδοι · εκπαιδευτική ηγεσία · ενεργοποίηση της δημιουργικότητας)

β. Κοινωνική, συναισθηματική και ηθική μάθηση

(κοινωνικο-συναισθηματική και ακαδημαϊκή μάθηση που αξιοδοτείται και διδάσκεται (κοινωνικές γνώσεις και δεξιότητες / ικανότητες ακρόασης, επίλυσης συγκρούσεων,

⁸Βλ. σχετικά Cohen et al. 2009, Cohen, 2013

αναστοχασμού και υπευθυνότητας, ηθικής δέσμευσης)· εκτίμηση των διαφορετικών τύπων νοημοσύνης · συνδέσεις μεταξύ των διαφόρων γνωστικών περιοχών)

γ. Ηγεσία

(όραμα που κοινοποιείται με σαφήνεια · πρωτοβουλίες και στρατηγικές υλοποίησης των στόχων · διοικητική προσβασιμότητα και υποστήριξη, εκτίμηση των ανθρώπων του σχολείου εκ μέρους των σχολικών αρχών)

3) Σχέσεις

α. Σεβασμός στην ποικιλομορφία

[θετικές σχέσεις αλληλοσεβασμού και σεβασμού των ατομικών διαφορών (π.χ. προέλευσης, φύλου, πολιτισμού, γλώσσας κ.λπ.) μεταξύ ενηλίκων (εκπαιδευτικών, διεύθυνσης, στελεχών εκπαίδευσης, γονέων) · θετικές σχέσεις μεταξύ ενηλίκων και μαθητών/ριών · θετικές σχέσεις μεταξύ μαθητών/ριών · διαδικασίες κοινής λήψης αποφάσεων · δυνατότητες κοινού ακαδημαϊκού προγραμματισμού · κανόνες που συνδέονται με τη μάθηση ευρύτερα, τη συνεργατική μάθηση και την πρόληψη της βίας εκ μέρους των μαθητών/ριών · ικανότητα διατύπωσης διαφωνιών/άρνησης]

β. Σχολική κοινότητα και συνεργασία

(αμοιβαία υποστήριξη και συνεχής επικοινωνία · διαθεσιμότητα και προσωπικό ενδιαφέρον · συμμετοχή γονέων στη λήψη αποφάσεων · κοινές παραδοχές γονέων-εκπαιδευτικών σε σχέση με τη μάθηση και τη συμπεριφορά · προγράμματα υποστήριξης των οικογενειών των μαθητών/ριών)

γ. Ήθικό και συνδεσιμότητα

(δέσμευση των μαθητών/ριών απέναντι στη μάθηση· ικανοποίηση του προσωπικού για το έργο του · σύνδεση των μαθητών/ριών με έναν/μία ή περισσότερους ενηλίκους · θετική αίσθηση των μαθητών και του προσωπικού για το σχολείο και τη σχολική κοινότητα · ανάπτυξη αισθήματος ανήκειν)

4. Θεσμικό περιβάλλον

(καθαριότητα, επαρκής χώρος και εποπτικά μέσα · αισθητική ποιότητα και καλή κατάσταση του κτιρίου, παροχή δραστηριοτήτων εντός και εκτός αναλυτικού προγράμματος · κανόνες για την ευρύτερη συμμετοχή μαθητών και οικογενειών στη σχολική ζωή)

Προσαρμογή από Cohen et. al., 2009: 184 και Cohen, 2013: 416

Στον παραπάνω πίνακα συνοψίζονται οι πολυεπίπεδες προϋποθέσεις που απαιτούνται για τη δημιουργία ενός συνολικού θετικού σχολικού κλίματος. Θα μπορούσε κανείς να σκεφτεί ότι παραπέμπουν σε ένα ιδεατό σχολείο, το οποίο απέχει κατά πολύ από τον μέσο όρο και πως η σχετική συζήτηση δεν μπορεί παρά να παραμείνει στη σφαίρα της θεωρίας. Η σχετικοποίηση αυτής της - κατανοητής για διάφορους λόγους- στάσης συνιστά, ωστόσο, το πρώτο βασικό βήμα για την επίτευξη βελτιωτικών κινήσεων. Είναι βέβαιο ότι δεν θα επιτευχθούν όλοι οι στόχοι παράλληλα και άμεσα. Επίσης, δεν υπάρχει κάποια συνταγή που μπορεί να εφαρμοστεί καθολικά, δεδομένου ότι κάθε σχολική μονάδα έχει τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της, τις δικές της ανάγκες και δυνατότητες. Γι' αυτούς τους λόγους, προτείνεται μια ιεράρχηση των αναγκών, καθώς και των απαραίτητων σταδίων για την κάλυψή τους.

Δεδομένου ότι το σχολικό κλίμα διαπλέκεται με την ολιστική προσέγγιση της εκπαίδευσης και απαιτεί τη συμμετοχή όλων των μελών της σχολικής κοινότητας, είναι καταρχάς απαραίτητο να τεθούν τα ερωτήματα που αφορούν τρία θεμελιώδη ζητήματα: α) τι σχολείο θέλουμε, β) τι σχολείο έχουμε και γ) τι μπορούμε να κάνουμε για να μειώσουμε την απόσταση μεταξύ του α και του β. Ο ρόλος των διευθυντικών στελεχών είναι σημαντικότερος ως προς την απόφασή τους να ξεκινήσουν αυτόν τον διάλογο με τη σχολική κοινότητα, ως προς τη σαφή διατύπωση και κοινοποίηση των αρχών και της κατεύθυνσης που επιθυμεί να υιοθετήσει το σχολείο και ως προς τις στρατηγικές που θα αναπτύξουν για να επιτευχθούν θετικά αποτελέσματα, τηρώντας τα όσα θα έχουν συμφωνηθεί με την κοινότητα και υποστηρίζοντάς την σταθερά.

Η έρευνα σχετικά με το σχολικό κλίμα που υφίσταται στις εκάστοτε σχολικές μονάδες αντανακλά τα πρότυπα των κοινωνικών, συναισθηματικών, ηθικών και ακαδημαϊκών εμπειριών που προσφέρει η σχολική ζωή σε μαθητές και μαθήτριες, στο εκπαιδευτικό προσωπικό, αλλά και στους γονείς. Γι' αυτόν το λόγο, η διερεύνηση του σχολικού κλίματος είναι ένα απαραίτητο στάδιο, το οποίο προηγείται κάθε πρωτοβουλίας βελτίωσής του. Για την επίτευξη αυτού του στόχου είναι απαραίτητη η συνέργεια και οι προσπάθειες ολόκληρης της σχολικής κοινότητας: οι μαθητές/ριες, το εκπαιδευτικό προσωπικό και οι γονείς πρέπει να εκφράσουν τα προβλήματα που θεωρούν ότι υπάρχουν, να εντοπίσουν τα θετικά στοιχεία και τις στρατηγικές που λειτουργούν καλά και να προσδιορίσουν κατά προτεραιότητα τις ανάγκες του σχολείου τους. Δεδομένου ότι η οπτική και η αξιολόγηση των προβλημάτων που θα επισημανθούν από κάθε ομάδα (παιδιά, εκπαιδευτικούς, γονείς) μπορεί να διαφέρουν, είναι απαραίτητο, αφενός να ερμηνευθούν οι όποιες διαφοροποιήσεις, αφετέρου να διασφαλιστεί η συμπερίληψη των προτεραιοτήτων κάθε ομάδας στον σχεδιασμό που θα ακολουθήσει. Στο παράρτημα παρατίθεται ένα δείγμα ερωτηματολογίου, καθώς και πηγές για περαιτέρω αναζήτηση εργαλείων τέτοιου είδους ενδοσχολικής έρευνας.

Προς την κατεύθυνση της συνεργατικής επικοινωνίας και οργάνωσης με σκοπό τη βελτίωση του σχολικού κλίματος, η οποία προϋποθέτει δημιουργική και ειλικρινή αλληλεπίδραση, οι Cohen et. al (2009: 199) προτείνουν τις βασικές δεξιότητες και διαθέσεις/τάσεις που χρειάζεται να έχουν τόσο οι ανήλικοι, όσο και οι ενήλικοι προκειμένου να συμμετάσχουν αποτελεσματικά στη δημοκρατική διαδικασία έρευνας και βελτίωσης της καθημερινότητάς τους.

Βασικές Δεξιότητες	Βασικές διαθέσεις
<p>Ικανότητα να ακούμε τον εαυτό μας και τους άλλους</p>	<p>Δέσμευση ή τάση να απευθυνόμαστε στους άλλους με κατάλληλους τρόπους</p>
<p>Ικανότητα να λειτουργούμε κριτικά και αναστοχαστικά</p>	<p>Εκτίμηση της ύπαρξής μας ως κοινωνικά πλάσματα που χρειάζονται τους άλλους για να επιβιώσουν και να ευημερήσουν</p>
<p>Ικανότητα ευελιξίας ως προς την επίλυση προβλημάτων και τη λήψη αποφάσεων, συμπεριλαμβανομένης της ικανότητας να επιλύουμε τις συγκρούσεις συναινετικά, με μη βίαιο τρόπο</p>	<p>Πίστη (στην) και τάση για συμμετοχή στην κοινωνική δικαιοσύνη</p>
<p>Επικοινωνιακές ικανότητες (π.χ. συμμετοχή σε συζητήσεις και διατύπωση επιχειρημάτων με περίσκεψη)</p>	<p>Τάση προσφοράς προς τους άλλους και συμμετοχής σε δράσεις καλής προαίρεσης</p>
<p>Συνεργατικές ικανότητες (π.χ. ικανότητα να κάνουμε συμβιβασμούς και να εργαζόμαστε με άλλους για έναν κοινό σκοπό)</p>	

Οι παραπάνω ικανότητες και διαθέσεις δεν είναι προφανείς ούτε κεκτημένες και, εκτός από απαραίτητες συνθήκες, συνιστούν παράλληλα ένα ζητούμενο προς το οποίο τείνει η όλη ενασχόληση με τη βελτίωση του σχολικού κλίματος. Με άλλα λόγια, ο κοινός στόχος δημιουργίας θετικού σχολικού κλίματος δημιουργεί και ένα πλαίσιο συμμετοχικής λειτουργίας των μελών της σχολικής κοινότητας, στο οποίο ο σεβασμός του άλλου (με την ευρεία έννοια που περιλαμβάνει κάθε άτομο εκτός του εαυτού) και η αλληλεπίδραση μαζί του κατέχουν πρωταγωνιστικό ρόλο.

Γνωρίζουμε ότι η επιτυχής εγκαθίδρυση θετικού σχολικού κλίματος εξαρτάται από τη συνολική δέσμευση της σχολικής κοινότητας - και του ρόλου που ο καθένας έχει να παίξει σε αυτό πλαίσιο - έναντι μιας δεκτικής, ασφαλούς και συμπεριληπτικής προσέγγισης

της εκπαίδευσης, τόσο των παιδιών προσφύγων, όσο και όλων των υπολοίπων⁹. Μπορεί ο καθένας και η καθεμία, από τη θέση που βρίσκεται, να αναρωτηθεί σε ποιο βαθμό υφίστανται στις σχολικές μονάδες ευθύνης του/της οι συνθήκες που θα επέτρεπαν μια τέτοια συνολική συμφωνία και δέσμευση. Αν η απάντηση είναι αρνητική, καλείται να αναλύσει τα χαρακτηριστικά της εκάστοτε περίπτωσης και να προτείνει καταρχάς τρόπους ενεργοποίησης θετικής επικοινωνίας, αρχικά μεταξύ των μελών κάθε ομάδας (μαθητών/ριών-εκπαιδευτικών-γονέων) και, στη συνέχεια, μεταξύ όλων των συμμετεχόντων (σε αυτή λογική βασίζεται και η έναρξη της λειτουργίας των κύκλων συζήτησης που προτείνεται παρακάτω).

Γνωρίζουμε επίσης πως η δημιουργία θετικού εκπαιδευτικού κλίματος σημαίνει πίστη και εφαρμογή των αρχών της συμπερίληψης και της ισότητας σε όλες τις δράσεις του σχολείου, στα συμβούλια και στις επιτροπές του. Παράλληλα, η ανάδειξη, η εκτίμηση και η αποτελεσματική ένταξη της (εθνοπολιτισμικής) ποικιλομορφίας στη σχολική ζωή συνιστά προϋπόθεση ενός συμπεριληπτικού έθνους. Κατά τον ίδιο τρόπο, οι θετικές στάσεις απέναντι στους πρόσφυγες και τα παιδιά τους, οι υψηλές προσδοκίες για τις επιδόσεις τους, η αναγνώριση των όσων έχουν ήδη κατακτήσει και της ανθεκτικότητας που έχουν αναπτύξει, όλα αυτά είναι προαπαιτούμενα μιας ισότιμης και συμπεριληπτικής αντιμετώπισης¹⁰. Και ως προς αυτή την αρχή οφείλουμε να αναρωτηθούμε: σε ποιο βαθμό τα μέλη της σχολικής κοινότητας μοιράζονται τέτοιες παραδοχές; Πόσες είναι οι πρωτοβουλίες που επιτρέπουν σε μαθητές/ριες, σε εκπαιδευτικούς, σε γονείς και διευθυντικά στελέχη να εμβραθύνουν και να αναστοχαστούν σχετικά με το πολυπαραγοντικό ζήτημα της εκπαίδευσης προσφύγων και να μπορέσουν ελεύθερα να εκφράσουν και να διαπραγματευθούν τις απόψεις τους;

Κατά τη διάρκεια των επιμορφώσεων που διεξάχθηκαν στο πλαίσιο της Δράσης 4 του ΙΕΠ, έγινε σαφής η ανάγκη των συμμετεχόντων να μιλήσουν και να μοιραστούν εμπειρίες και απόψεις, να συζητήσουν, να συμφωνήσουν και να διαφωνήσουν, διαδικασία που, σύμφωνα με τα λεγόμενά τους, τους/τις ικανοποίησε. Αυτή η διαδικασία χρειάζεται να ενταχθεί στον εκπαιδευτικό προγραμματισμό κάθε σχολικής μονάδας προκειμένου να έχει διάρκεια, συστηματικότητα και να οδηγήσει σε συγκεκριμένα αποτελέσματα. Το ζητούμενο δεν είναι, στο όνομα μιας πολιτικής ή εκπαιδευτικής ορθότητας, να σιωπήσουν εκείνοι και εκείνες που θεωρούν ενδεχομένως τους πρόσφυγες βρώμικους ή φανατικούς ή οπισθοδρομικούς, αλλά να αλληλεπιδράσουν με όσους και όσες μέσα από την άμεση και καθημερινή επαφή έχουν να καταθέσουν διαφορετικές εμπειρίες, ανοίγοντας ένα πεδίο διαπραγμάτευσης και ζύμωσης. Συνήθως, η θέση του απειλούμενου, που δαπανά όλες του τις δυνάμεις για να υπερασπιστεί την άποψή του, ακυρώνει την όποια δυνατότητα περαιτέρω επεξεργασίας, σχετικοποίησης ή και μεταβολής της. Έτσι, έχοντας υπόψη τις διαστάσεις και τα οφέλη του σχολικού κλίματος, τα διευθυντικά στελέχη θα μπορούσαν να αναλάβουν δράση προς την κατεύθυνση αυτή δημιουργώντας αρχικά κύκλους συζήτησης.

⁹Ontario Ministry of Education : Promotion d'un climat scolaire positif ; Une ressource pour les écolesσελ. 9.Διαθέσιμο στο <http://www.edu.gov.on.ca/fre/parents/IntroDocFre.pdf>

¹⁰Colley, 2003

Με βάση τα παραπάνω και προκειμένου να διευκολυνθεί η ανάληψη πρωτοβουλιών με σκοπό τη δημιουργία θετικού σχολικού κλίματος, προτείνονται ενδεικτικά τα εξής στάδια εργασίας.

Προτεινόμενα στάδια εργασίας για το σχολικό κλίμα:

1) Μελέτη, κατανόηση και επεξεργασία της θεωρίας για το θετικό σχολικό κλίμα και επιλογή προτεραιοτήτων εκ μέρους των διευθυντικών στελεχών.

2) Δημιουργία κύκλων συζήτησης σχετικά με το σχολικό κλίμα, τις ανάγκες, τα προβλήματα, τις πιθανές λύσεις και τα δυνατά σημεία της εκάστοτε σχολικής κοινότητας.

3) Διατύπωση και κοινοποίηση των βασικών αρχών λειτουργίας του σχολείου στη βάση μιας συμπεριληπτικής προσέγγισης και της αναγκαιότητας ύπαρξης θετικού σχολικού κλίματος. Η δημιουργία ενός θετικού σχολικού κλίματος σημαίνει την ενσωμάτωση των αρχών της ισότητας και της συμμετοχικής εκπαίδευσης σε όλες τις πτυχές του μαθησιακού περιβάλλοντος και σε όλες τις δραστηριότητες του σχολείου.

4) Συγκρότηση μιας κοινά αποδεκτής ομάδας που θα είναι υπεύθυνη για την προώθηση ενός ασφαλούς, συμπεριληπτικού και δεκτικού σχολικού κλίματος. Στην ομάδα αυτή συμμετέχουν τουλάχιστον ένας μαθητής και μία μαθήτρια, ένας και μία εκπαιδευτικός, ένας γονέας, ένας ή μία εκπρόσωπος της τοπικής κοινότητας και ο διευθυντής ή η διευθύντρια του σχολείου.

5) Συστηματική και δομημένη διερεύνηση των απόψεων όλων των μελών της σχολικής κοινότητας για το υπάρχον σχολικό κλίμα.

6) Με βάση τα δεδομένα που θα έχουν συλλεχθεί, επιλέγονται ένας ή δύο τομείς στους οποίους θα εστιαστούν οι συντονισμένες και καλά σχεδιασμένες δράσεις όλων των μελών της σχολικής κοινότητας (π.χ. η ασφάλεια των μαθητών/ριών, οι διαφοροποιημένες διδακτικές προσεγγίσεις, οι διαπροσωπικές σχέσεις κ.λπ.).

7) Μετά την πάροδο εύλογου χρονικού διαστήματος (π.χ. κάποιων μηνών) επανάληψη της ενδοσχολικής έρευνας για το σχολικό κλίμα, με μεγαλύτερη εστίαση στους τομείς παρέμβασης που είχαν επιλεγεί στην πρώτη φάση, προκειμένου να διαφανεί η πρόοδος που έχει συντελεστεί και τα κενά που εξακολουθούν να υφίστανται. Κοινή λήψη αποφάσεων για τα περαιτέρω μέτρα/δράσεις και ούτω καθεξής.

4. Ενδοσχολική αλληλεπίδραση και ευαισθητοποίηση

Θα κλείσουμε αυτό το κεφάλαιο για την ολιστική προσέγγιση και το σχολικό κλίμα με μία πρόταση συλλογικής επεξεργασίας θεματικών ενοτήτων που σχετίζονται έμμεσα και άμεσα με την εκπαίδευση προσφύγων. Ως αφόρμηση για την έναρξη των κύκλων συζήτησης που προτάθηκε προηγουμένως μπορεί να λειτουργήσει η παρακολούθηση και επεξεργασία ταινιών, η χρήση των οποίων, αφενός δημιουργεί ένα ευχάριστο πλαίσιο εργασίας, αφετέρου οριοθετεί διαφορετικές θεματικές περιοχές προς ανάλυση. Ανάλογα με τις διαθέσεις, τη διαθεσιμότητα και το οργανωτικό πλαίσιο κάθε σχολικής κοινότητας, οι προβολές μπορεί να γίνονται συλλογικά (προτιμότερο) ή ατομικά πριν τη διεξαγωγή των

κύκλων συζήτησης. Έχοντας κατά νου την ομάδα συζήτησης των εκπαιδευτικών, προτείνονται παρακάτω τρεις προβολές και ενδεικτική επεξεργασία για την κάθε μία.

Τόσο η συγκεκριμένη δράση, όσο και η συνολική ενασχόληση με το σχολικό κλίμα εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την πρόθεση των εκπαιδευτικών, αλλά και των στελεχών εκπαίδευσης να λειτουργήσουν ως δυναμικοί διαμορφωτές της σχολικής πραγματικότητας, να αποποιηθούν το αλάνθαστο, να συνειδητοποιήσουν και να αποδεχτούν τα στερεότυπα ή/και τις προκαταλήψεις τους ως "φυσιολογικό" απότοκο της κοινωνικής ζωής, έτσι ώστε να υπάρξει περιθώριο σχετικοποίησης ή/και σύγκρουσης με αυτά.

1η Θεματική: Στερεότυπα και προκαταλήψεις απέναντι στους "ξένους"

Προτεινόμενη ταινία μικρού μήκους : "**Ο λαθρεπιβάτης**" (*Schwarzfahrer*, του Pepe Danquart, 1993, διάρκεια 11:54) Διαθέσιμη ηλεκτρονικά στο AlfaVita και στο YouTube

Στην ταινία αυτή παρακολουθούμε τη διαδρομή ενός τραμ στο οποίο μπαίνει, μεταξύ άλλων, ένας μαύρος επιβάτης που διεκδικεί να καθίσει δίπλα σε μία λευκή γυναίκα, η οποία του απευθύνει μία μεγάλη ποικιλία στερεοτύπων, ξενοφοβικών στάσεων και ρατσιστικών σχολίων, υπό τη σιωπηλή παρακολούθηση των υπόλοιπων επιβατών.

Ενδεικτικές κατευθύνσεις επεξεργασίας:

- Καταγραφή όλων των ξενοφοβικών θέσεων που εκφράζονται
- Εντοπισμός αυτών που είναι περισσότερο και λιγότερο οικείες και κατηγοριοποίησή τους
- Ανάλυση των εντοπισμένων θέσεων και συζήτηση μεταξύ των συμμετεχόντων

Η επεξεργασία αυτή μπορεί να γίνει υπό τη μορφή δύο ομάδων, εκ των οποίων η μία επιχειρηματολογεί υπέρ και η άλλα κατά¹¹.

Ειδικότερα ερωτήματα:

- Πώς ερμηνεύεται το γεγονός ότι σε τόσο διαφορετικά περιβάλλοντα, όπως το γερμανικό και το ελληνικό, τα "επιχειρήματα" κατά των ξένων είναι τόσο παρόμοια;
- Πού εντοπίζεται και πού οδηγεί η παγίδα της γενίκευσης;
- Ποια συγκεκριμένα σχόλια της γυναίκας εκφράζουν κλασικό ρατσισμό, πολιτισμικό ρατσισμό, φοβικό ρατσισμό;
- Ποιος είναι ο ρόλος των επιβατών-παρατηρητών της ιστορίας; Θα μπορούσε να αλλάξει κάτι;

¹¹ Υποστηρικτικά της συζήτησης μπορεί να χρησιμοποιηθεί το ευσύνοπτο βιβλίο των Παπαστεργίου, Β., Τάκου, Ε. (2013). *Μετανάστευση στην Ελλάδα. Έντεκα μύθοι και περισσότερες αλήθειες*. Αθήνα: Ίδρυμα Ρόζα Λούξεμπουργκ. Διαθέσιμο και ηλεκτρονικά στο <https://rosalux.gr/publication/i-metanasteysi-stin-ellada>

- Ποιος είναι τελικά ο λαθρεπιβάτης στην ιστορία αυτή;
- Δεν είμαι ρατσιστής, αλλά...: Καταγραφή, ανάλυση και συνειδητοποίηση του περιεχομένου και της βαρύτητας του καθημερινού μας λόγου
- Αναπλαισίωση

2η θεματική: Πρόσφυγες στην Ευρώπη

Προτεινόμενη ταινία: **"Η άλλη πλευρά της ελπίδας"** (*Toivon tuolla puolen* του Aki Kaurismäki, 2017, διάρκεια: 98')

Στην ταινία αυτή παρακολουθούμε την ιστορία ενός Σύριου άντρα από το Χαλέπι, ο οποίος φθάνει στο Ελσίνκι μέσα σε αμπάρι φορτηγού πλοίου και παραμένει σε κέντρο φιλοξενίας αιτούντων άσυλο, απ' όπου δραπετεύει όταν απορρίπτεται η αίτησή του και πρόκειται να απελαθεί. Κατά την περιπλάνησή του στην πόλη συναντά έναν Φιλανδό έμπορο, ο οποίος μόλις έχει εγκαταλείψει τη γυναίκα του και τη δουλειά του για να αρχίσει μια νέα ζωή. Οι δρόμοι των δύο πρωταγωνιστών συναντιούνται με ανορθόδοξο και ελπιδοφόρο τρόπο.

Ενδεικτικές κατευθύνσεις επεξεργασίας:

- Αναζήτηση και ενημέρωση για το σύστημα απόδοσης ασύλου και τους περιορισμούς του στην Ελλάδα και στην υπόλοιπη Ευρώπη. Τι σημαίνει απέλαση;
- Πιστεύουμε στην ύπαρξη "καλών" και "κακών" κατηγοριών προσφύγων; Αν ναι, βάσει ποιων κριτηρίων; Επηρεάζεται ο τρόπος αντιμετώπισης των μαθητών/ριών μας με βάση την κατηγορία στην οποία τους/τις εντάσσουμε;
- Πώς σκεφτόμαστε τους πρόσφυγες; (π.χ. με λύπηση, θαυμασμό, αγανάκτηση, θυμό, κατανόηση κ.λπ.) Συνιστούν οι πρόσφυγες μία ομοιογενή ομάδα;
- Ποια είναι τα στοιχεία που θεωρούμε ότι μας ενώνουν και ποια που μας χωρίζουν; Στην ταινία, ποια είναι τα στοιχεία εγγύτητας μεταξύ των δύο πρωταγωνιστών: έναντι του κράτους, έναντι των συμπολιτών, έναντι της "κανονικότητας";
- Υπάρχει κάτι που μπορούμε να μάθουμε από την εμπειρία των προσφύγων; Πώς εκδηλώνεται η ανθεκτικότητά τους στην ταινία; Μπορούμε να εντοπίσουμε αντίστοιχα χαρακτηριστικά στους μαθητές και τις μαθήτρές μας;
- Πώς εκδηλώνεται η αλληλεγγύη στις διαφορετικές σχέσεις που παρουσιάζονται στην ταινία; Πώς τοποθετούμαστε απέναντι σε αυτό το γεγονός και σε αυτή τη δυνατότητα;

3η θεματική: Ενδυναμωτική και συμπεριληπτική εκπαίδευση

Προτεινόμενη ταινία: **"Το Σκασιαρχείο"** (*L'École buissonnière*, του J.P. Le Chanois, 1949, διάρκεια 1:51:00). Διαθέσιμη ηλεκτρονικά στο YouTube.

Η ταινία αυτή βασίζεται στη ζωή και το έργο του πρωτοπόρου για την εποχή του παιδαγωγού Σελεστέν Φρενέ (Celestin Freinet). Παρακολουθούμε την αρχή της παιδαγωγικής πορείας του (1920) και τις παιδαγωγικές του επιλογές, οι οποίες υπηρετούν

την ελεύθερη έκφραση των παιδιών, την κατάκτηση της γνώσης μέσω της ανακάλυψης και της δημιουργικότητας, της προοδευτικής αυτονόμησής τους και της σύνδεσης με την κοινωνική πραγματικότητα, έτσι όπως τις εφαρμόζει σε δημοτικό σχολείο ενός ορεινού γαλλικού χωριού. Την εποχή εκείνη οι παιδαγωγικές θέσεις του Φρενέ προκάλεσαν ισχυρές αντιδράσεις, αποτέλεσαν ωστόσο τη βάση μιας παγκοσμίας, και έως σήμερα, αναγνωρισμένης και πρωτοπόρας παιδαγωγικής σχολής σκέψης¹².

Ενδεικτικές κατευθύνσεις επεξεργασίας:

- Εντοπισμός και καταγραφή των διδακτικών μεθόδων που εισάγει ο δάσκαλος στην ταινία.
- Κριτική αποτίμησή τους με βάση τα ατομικά, ακαδημαϊκά και κοινωνικά επιτεύγματα των μαθητών του
- Εντοπισμός και συλλογική επεξεργασία βασικών παιδαγωγικών παραδοχών και μεθόδων που αποτυπώνονται στην ταινία:
  - η διδασκαλία βασίζεται στις εμπειρίες και τα ενδιαφέροντα των παιδιών
  - η διδασκαλία πρέπει να έχει νόημα για τα παιδιά και να προκαλεί ευχαρίστηση
  - η διδασκαλία λαμβάνει υπόψη την προσωπικότητα κάθε μαθητή και προσαρμόζεται στις δυνατότητες και τις ανάγκες του
  - η μάθηση είναι συμμετοχική, συνεργατική, δημιουργική χωρίς να βασίζεται στην αποστήθιση
  - οι "κακός" μαθητής μπορεί να γίνει "καλός" εάν δεχτεί προσωποποιημένο ενδιαφέρον, αναγνώριση, υποστήριξη και ενθάρρυνση
- Σύνδεση των παραπάνω παιδαγωγικών αρχών και μεθόδων με το σχολικό κλίμα
- Σε ποιο βαθμό απέχει η διδασκαλία που παρέχουμε σήμερα από αυτήν που περιγράφεται στην ταινία;
- Ποιες διαστάσεις θεωρούμε σημαντικότερες και πώς μπορούμε να τις ενσωματώσουμε στη διδασκαλία μας;
- Επιλογή συγκεκριμένων στόχων και μεθόδων, σχεδιασμός διδασκαλίας, δοκιμή, καταγραφή αποτελεσμάτων και παρουσίαση στον επόμενο κύκλο συζήτησης.

**Ψαρεύοντας έρχεται η θάλασσα
κι είναι στη μυρωδιά της μέσα που το ψάρι αστράφτει
μάταια μην ψάχνεις**

Οδυσσέας Ελύτης

Μαρία Νεφέλη, 1978

¹² Για την παιδαγωγική προσέγγιση του Celestin Freinet (βιβλιογραφία, αρχές, τεχνικές κ.ά.) αναζητήστε ηλεκτρονικά την *Παιδαγωγική Ομάδα "Το Σκασιαρχείο"*. Διαθέσιμο στο <https://skasiarxeio.wordpress.com/>

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Block, K., Cross, S., Riggs, E., Gibbs, L. (2014). Supporting schools to create an inclusive environment for refugee students. *International Journal of Inclusive Education* 18:12, 1337-1355.
- Cohen, J., McCabe, L., Michelli, N. M., & Pickeral, T. (2009). School climate: Research, policy, practice, and teacher education. *Teachers College Record*, 111, 180-213.
- Cohen, J. (2013). Creating a Positive School Climate: A Foundation for Resilience In S. Goldstein and R.B. Brooks (eds.), *Handbook of Resilience in Children*, pp. 411-423. New York: Springer
- Colley, H. (2003). Engagement mentoring for socially excluded youth: Problematising an 'holistic' approach to creating employability through the transformation of habitus. *British Journal of Guidance and Counselling*, 31:1, 77–9.
- Hayward, M. (2017). Teaching as a primary therapeutic intervention for learners from refugee backgrounds. *Intercultural Education* 28(2), 165-181.
- Matthews, J. (2008) Schooling and settlement: refugee education in Australia, *International Studies in Sociology of Education*, 18:1, 31-45.
- McBrien, J. L. (2005). Educational Needs and Barriers for Refugee Students in the United States: A Review of the Literature, *Review of Educational Research*, 75:3, 329-364.
- Pinson, H. Arnot, M. (2010). Local conceptualisations of the education of asylum seeking and refugee students: from hostile to holistic models, [International Journal of Inclusive Education](#) 14:3, 247-267.
- Rutter, J. (2006). *Refugee Children in the UK*. London: Open University Press.
- Taylor, S. & Sidhu, R.K. (2012). Supporting refugee students in schools: what constitutes inclusive education? *International Journal of Inclusive Education* 16:1, 39-56.
- Παπαστεργίου, Β., Τάκου, Ε. (2013). *Μετανάστευση στην Ελλάδα. Έντεκα μύθοι και περισσότερες αλήθειες*. Αθήνα: Ίδρυμα Ρόζα Λούξεμπουργκ.

Ιστότοποι

1. British Columbia Ministry of Education. (2015). *A Guide for Teachers and Schools for Students of Refugee Backgrounds*. Διαθέσιμο στο <http://www.selresources.com/sel/guide-teachers-schools-students-refugee-backgrounds/>
2. The Victorian Foundation for Survivors of Torture Inc., Victoria, Australia.(2016). *School's In for Refugees: a whole-school approach to supporting students and families of refugee background*. Διαθέσιμο στο <http://www.foundationhouse.org.au/schools-in-for-refugees/>
3. National School Climate Center (NSCC), New York:
  - α) κεντρική πύλη με πηγές, έρευνα, αξιολόγηση σχετικά με το σχολικό κλίμα. Διαθέσιμο στο <https://www.schoolclimate.org/>

- β) Measuring School Climate (ερευνητικά εργαλεία). Διαθέσιμο στο
<https://www.schoolclimate.org/services/measuring-school-climate-csci>
4. Ontario Ministry of Education (σχολικό κλίμα):
- α) Safe and Accepting Schools: Promoting a Positive School Climate. Διαθέσιμο στο
<http://www.edu.gov.on.ca/eng/parents/climate.html>
- β) Fostering a Positive School Climate: Implementing a Bias-Free Approach. Διαθέσιμο στο
<https://thelearningexchange.ca/wp-content/uploads/2017/04/Fostering-a-Positive-School-Climate-Implementing-a-Bias-Free-Approach.pdf>
- γ) School Climate Surveys (ερευνητικά εργαλεία). Διαθέσιμο στο
<http://www.edu.gov.on.ca/eng/teachers/climate.html>
5. Ontario Ministry of Education (ηγεσία):
- α) Leadership Development: Ideas Into Action. Διαθέσιμο στο
<http://www.edu.gov.on.ca/eng/policyfunding/leadership/IdeasIntoAction.html>
- β) Exploring Five Core Leadership Capacities Promoting Collaborative Learning Cultures: Putting the Promise into Practice. Διαθέσιμο στο
<http://www.edu.gov.on.ca/eng/policyfunding/leadership/IdeasIntoActionBulletin3.pdf>
6. Παιδαγωγική Ομάδα "Το Σκασιαρχείο" Διαθέσιμο στο
<https://skasiarxeio.wordpress.com/>

ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ ΣΤΗΝ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ: Η ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΟΥ ΜΩΣΑΪΚΟΥ ΚΑΙ Η ΕΠΑΦΗ ΜΕ ΤΙΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΕΣ

Λήδα Στεργίου, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

Ανασταλτικοί παράγοντες σχολικής επιτυχίας μαθητών προσφύγων (διεθνής έρευνα)

- Απουσία ολιστικής εκπαιδευτικής προσέγγισης
  - Εστίαση σε συγκεκριμένες πτυχές, όπως είναι κατά κύριο λόγο η (γρήγορη) εκμάθηση των επίσημων γλωσσών των χωρών υποδοχής
    - Το πλεονέκτημα του νηπιαγωγείου
- Η απώλεια ή ακύρωση του εκπαιδευτικού/πολιτισμικού κεφαλαίου των παιδιών προσφύγων
  - Πώς ακριβώς αντιλαμβανόμαστε τον σεβασμό;
- Η αρνητική αντίληψη των ίδιων των μαθητών για τις ικανότητές τους,
- Η απουσία συνθηκών ψυχολογικής ασφάλειας στα σχολεία,
- Οι ρατσιστικές ή απορριπτικές στάσεις που εκδηλώνονται απέναντί τους στις κοινωνίες υποδοχής
- Η οικονομική στέρηση
- Η απομόνωση

Rutter, 2006, Matthews, 2008, Taylor & Sidhu, 2012, Block et al., 2014

Το σχολείο πέρα από τη γνωστική ανάπτυξη

- Σταθερή σχέση με κάποιον σημαντικό ενήλικο
- Ανοικτό, υποστηρικτικό εκπαιδευτικό περιβάλλον
  - Δεκτικότητα σχολείου απέναντι στις οικογένειες
  - Σεβασμός & ανάδειξη πολιτισμικής ποικιλομορφίας
  - Πάταξη ρατσιστικών συμπεριφορών
- Ενίσχυση αυτοεκτίμησης & περηφάνιας
- Ανάπτυξη ισορροπημένης ταυτότητας και αισθήματος ανήκειν
- Δημιουργία συνεργατικών/φιλικών σχέσεων & εμπιστοσύνης
- Ενεργοποίηση ελπίδας & προοπτικής στο νέο περιβάλλον

Διαπολιτισμικό πλαίσιο επικοινωνίας

- Η δημιουργία πραγματικού διαπολιτισμικού περιβάλλοντος προϋποθέτει
  - τη συνειδητοποίηση και το ξεπέρασμα των δικών μας στερεοτύπων και προκαταλήψεων σχετικά με τη διαφορετικότητα,
  - τη δημιουργική και ισότιμη διαχείριση της ποικιλομορφίας της τάξης μας (και των αντίστοιχων οικογενειών)
- Ιδιαίτερης σημασίας η κατανόηση του εκπαιδευτικού πλαισίου από γονείς με εμπειρία σε διαφορετικά εκπαιδευτικά συστήματα
  - Χρειάζεται έγκαιρη ενημέρωση, εξήγηση βασικών παιδαγωγικών αρχών, διδακτικών μεθόδων, απαιτήσεων και προσδοκιών σε γλώσσα κατανοητή, ει δυνατόν στη Γ1
    - Μπορεί οι γονείς (πρόσφυγες) να θεωρούν πως το παιδί τους απλώς παίζει και ζωγραφίζει... Εξηγούμε ότι προοδευτικά θα δουν πόσα πράγματα μαθαίνει
  - η αναγνώριση και αποδοχή της κουλτούρας προέλευσης από το σχολείο είναι μοχλός ένταξης στην εκπαιδευτική πραγματικότητα

Ενεργητική ακρόαση & η προσέγγιση του Μωσαϊκού (Clark & Moss, 2010)

Ενεργητική Ακρόαση: πέρα από την ακοή

- Συνδυάζοντας οπτικές και λεκτικές μεθόδους δημιουργεί προϋποθέσεις ακρόασης των «φωνών» των παιδιών (για την καθημερινότητά τους)
- Πολυμεθοδική και συμμετοχική προσέγγιση, εστιασμένη στις εμπειρίες των παιδιών. Τα παιδιά ως δρώντα υποκείμενα συμμετέχουν στη διαμόρφωση του σχολικού περιβάλλοντος και κλίματος.
- Εφαρμόστηκε σε Κ.Π.Α. υποβαθμισμένης και πολυπολιτισμικής περιοχής του Λονδίνου. Δοκιμάστηκε και με παιδιά πρόσφυγες.

Τα κομμάτια του μωσαϊκού

• Η παρατήρηση

- Πώς περνούν τα παιδιά την ώρα τους στο σχολείο
- Αφηγηματικές περιγραφές μεμονωμένων επεισοδίων/στιγμιότυπων καθημερινότητας
  - Τα παιχνίδια των παιδιών (προτιμήσεις, ταλέντα, δυσκολίες κ.λπ.)
  - Η αλληλεπίδραση με τους ομηλικούς & ενηλικούς
  - Η χρήση των εξωτερικών χώρων

Δηλαδή παρατηρούμε τα παιδιά:

- σε διάφορες παιδαγωγικές καταστάσεις (*συζήτηση, ατομικό/ομαδικό παιχνίδι, ελεύθερες/οργανωμένες δραστηριότητες*)
- σε διάφορες στιγμές της σχολικής καθημερινότητας (*έλευση, αναχώρηση, γεύματα, παιχνίδι στην αυλή*).
- «Ακούμε» και τη γλώσσα του σώματος

- Συζήτηση με τα παιδιά

- Μικρές συνεντεύξεις & Παιχνίδια ρόλων για συλλογή των απόψεων των παιδιών

- Γιατί έρχομαι στο σχολείο
- Ο ρόλος των ενηλίκων (π.χ. να παίζουν με τα παιδιά)
- Αγαπημένες και δυσάρεστες δραστηριότητες
- Περισσότερο και λιγότερο αγαπημένοι άνθρωποι
- Η καλύτερη μέρα
- Δύσκολα πράγματα (π.χ. το μονοπάτι προς το σχολείο)

(Για τις συζητήσεις/συνεντεύξεις βλ. και Οδηγό Εκπ/κου για την περιγραφική Αξιολόγηση στο Νηπιαγωγείο, ΙΕΠ, σελ. 30-36)

- Όταν η γλωσσική έκφραση είναι δύσκολη χρησιμοποιούμε άλλους τρόπους (π.χ. ζωγραφική, θεατρικό παιχνίδι, εικονογραφήσεις κ.λπ.)

Η Alisson τις πρώτες μέρες και αργότερα μέσα στη χρονιά (δεξιά).

Πηγή: Megan ,Prior, Niesz. (2013). **Refugee Children’s Adaptation to American Early Childhood Classrooms: A Narrative Inquiry**, σελ. 10

- **Φωτογραφικές μηχανές (μιας χρήσης)**
- Τα παιδιά φωτογραφίζουν αποτυπώνοντας τις απόψεις τους για τη ζωή τους στο σχολείο
  - φίλους-παιδαγωγούς-αγαπημένο εξοπλισμό-κρυμμένους χώρους-στιγμιότυπα-έργα-φύση-έπιπλα κ.ά.
- Το μοίρασμα, η χρήση και τα αποτελέσματα της φωτογράφισης είναι ελκυστική δραστηριότητα που
  - λειτουργεί ως γέφυρα επικοινωνίας με συνομήλικους και ενηλίκους
  - ως πρακτική των «μεγάλων» τονώνει την περηφάνια των παιδιών
  - συνιστά μια νέα γλώσσα μέσω της οποίας εκφράζονται συναισθήματα και δίνονται πληροφορίες
- Δημιουργούνται ατομικά λευκώματα με επιλεγμένες φωτογραφίες από τα παιδιά (ιδανικές συνθήκες ακρόασης) για το σχολείο και το σπίτι

- **Ξεναγήσεις και χάρτες**
- Η ξεναγήση ή περίπατος είναι η εξερεύνηση μιας προσχολικής δομής. Τα παιδιά ηχογραφούν, φωτογραφίζουν και ζωγραφίζουν
  - χώρους (παιδιών & ενηλίκων, εσωτερικούς εξωτερικούς), αντικείμενα, πρόσωπα, έργα κλπ.)
- Οι συγκεντρωμένες πληροφορίες μπορεί να χρησιμοποιηθούν για την κατασκευή «χαρτών» του σχολείου (φωτογραφίες, ζωγραφιές, λεζάντες)
- Δημιουργική γλωσσική χρήση (για την ερμηνεία των φωτογραφιών, σχεδίων κ.λπ.) , ανάδυση της οπτικής των παιδιών, των προτεραιοτήτων και αναγκών τους, ανάληψη ευθυνών και δυναμική συμμετοχή.

- **Επαφή με τους γονείς και τις απόψεις τους**
- Μέσω μικρών συνεντεύξεων εάν υπάρχει διερμηνέας ή κοινή γλώσσα
  - Πώς πιστεύετε ότι νιώθει ο Άχμεντ που βρίσκεται στο νηπιαγωγείο;
  - Τι θα σήμαινε μια καλή μέρα για τον Άχμεντ στο σπίτι;
  - Τι πιστεύετε ότι θα σήμαινε μια καλή μέρα για τον Άχμεντ στο νηπιαγωγείο;
  - Τι πιστεύετε ότι θα σήμαινε μια κακή μέρα;
- Η συνεργασία με τους γονείς είναι καίριας σημασίας ανεξάρτητα από τις όποιες προσεγγίσεις υιοθετηθούν σχετικά με το πρόγραμμα

Οφέλη για τα παιδιά πρόσφυγες

- Η θέση του 'ειδήμονα' στη ζωή του αντισταθμίζει αναγνώριση των ικανοτήτων κ δυνατοτήτων του παιδιού και αποστασιοποίηση από την παθολογικοποιημένη προσέγγισή του.
- Πολλές γλώσσες: οπτικές, ακουστικές, χρήση Γ1 ή άλλων γλωσσών βοηθούν την έκφραση και συμμετοχή μη ελληνόφωνων.
- Ενδυνάμωση/συμμετοχικότητα: Σε συνθήκες όπου θεωρούνται αδύναμα, τα παιδιά παίρνουν τον έλεγχο & καταγράφουν την πραγματικότητα τους.
- Η χρήση ευρηματικών εργαλείων (π.χ. φωτ. μηχ.) ικανοποιεί και ανακουφίζει από αγχογόνες καταστάσεις.

Οικογένεια-Νηπιαγωγείο

- ❖ Οι δύο χώροι πρέπει να έχουν τη μικρότερη δυνατή απόκλιση και τη μεγαλύτερη δυνατή συνοχή

Αποφυγή αντιφατικών απαιτήσεων και αρχών που μπερδεύουν και διαταράσσουν το παιδί.

- ❖ Το παιδί πρέπει να κατανοεί το χώρο του νηπιαγωγείου, κάτι που απαιτεί τη συμβολή των γονιών

πρέπει κι αυτοί να καταλαβαίνουν τι συμβαίνει στο σχολείο, ποιοί είναι οι στόχοι και οι μέθοδοί του.

Διερεύνηση αναπαραστάσεων φαρσόφωνων γονέων για την προσχολική εκπαίδευση (Καναδάς)

- Η γλωσσική επικοινωνία ως σημαντικότατο εμπόδιο ένταξης στις εκπαιδευτικές δομές
  - Απουσία δίγλωσσων διαμεσολαβητών
  - Πράξεις και στάσεις διάκρισης από μέρος του προσωπικού
- Περιορισμένη γνώση των διαθέσιμων προγραμμάτων
- «Απουσία εκπαιδευτικού περιεχομένου»
  - ‘Τα παιδιά μαθαίνουν μουσική /παιχνίδια και παίζουν μεταξύ τους’
  - Η εκπ/ση γίνεται αντιληπτή υπό παραδοσιακότερη μορφή (τάξη & αλληλεπίδραση δασκάλου-μαθητή)

- Το σχολείο προσφέρεται από το κράτος «εκτός σπιτιού» → ασαφής η αναγκαιότητα γονικής εμπλοκής
- Κεντρικό μέλημα των οικογενειών η πνευματική/ηθική ανάπτυξη των παιδιών
  - θεωρούν πώς στον Καναδά δεν αποδίδεται ιδιαίτερη σημασία σε αυτή τη διάσταση
    - η σωματική ανάπτυξη γίνεται αντιληπτή κυρίως σε σχέση με την τροφή, όχι την κίνηση

Poureslami, Nimmon, Ng, Cho, Foster &Hertzman, (2013)

Πρώτες επαφές

- Σημαντική περίοδος: οι γονείς ερμηνεύουν την προσέγγιση των παιδαγωγών ως αποδοχή ή ως απόρριψη.
- Στόχος είναι η δημιουργία δεκτικού κλίματος που θα βοηθήσει τους γονείς να καταλάβουν ότι ο παιδαγωγός
  - ❖ είναι συνεργάτης τους
  - ❖ μοιράζεται τις έγνοιες τους
  - ❖ κατανοεί τις ανησυχίες τους
  - ❖ έχει την πρόθεση ουσιαστικής συνεργασίας μαζί τους, την οποία θεωρεί απαραίτητη για το καλό του παιδιού τους

Τεχνικές προσέγγισης

- Ανάρτηση του προγράμματος δραστηριοτήτων σε όλες τις εμπλεκόμενες γλώσσες.
- Συστηματική ενημέρωση των γονέων και προσπάθεια προοδευτικής εμπλοκής τους στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα

κατά την ώρα προσέλευσης, αναχώρησης, παρουσίαση και συμπλήρωση ατομικών φακέλων κ.λπ.

- Σωστή προφορά του ονόματός τους και αρχικά, έμφαση στους μη γλωσσικούς τρόπους επικοινωνίας.

- Αιτήματα (π.χ. προσφορά άχρηστου υλικού ή άλλου), ενημερώσεις, προσκλήσεις, μπορεί να γίνονται με μικρά κείμενα μεταφρασμένα στις διάφορες γλώσσες
- Μεταφραστές αν υπάρχουν, προοδευτικά οι γονείς, 'ταχυδρόμοι' τα παιδιά επαφή και αναγνώριση των διάφορων γλωσσών στη γραπτή μορφή, ενεργοποίηση γλωσσικής αφύπνισης των παιδιών
- Δημιουργία αυτοσχέδιων λεξικών με λέξεις – φράσεις στις πρώτες γλώσσες

σε αυτό το εγχείρημα συνεισφέρουν παιδιά ,γονείς, εκπ/κοι - εξυπηρετεί και τις τρεις πλευρές

Μικρό λεξικό για την υποδοχή των παιδιών μεταναστών & οικογενειών στους βρεφονηπαικούς σταθμούς, ΕΑΔΑΠ (αραβικά & φαρσί):

<http://www.eadap.gr/new/wp-content/uplo>

- «Δώρα»-κατασκευές, ευχετήριες κάρτες, φωτογραφίες, έργα των παιδιών, προσκλήσεις προς τους γονείς → ενημέρωση & κίνητρο συμμετοχής τους
  - διήγηση-ανάγνωση παραμυθιών, τραγούδια προέλευσης, εμπλουτισμός λεξικού, προετοιμασία σνακ κ.ά.

Ενίσχυση τριγώνου παιδαγωγός –παιδί-γονέας

Η ανασφάλεια και επιφυλακτικότητα των γονιών κάμπτεται και η συμμετοχή τους αυξάνεται όταν διαπιστώνουν ότι το σχολείο:

- ενδιαφέρεται γι' αυτούς και τα παιδιά τους,
- αναγνωρίζει και σέβεται τον πολιτισμό τους,
- προσπαθεί να διατηρήσει στοιχεία του και
- δουλεύει για την γλωσσική και ευρύτερη ανάπτυξη του παιδιού στη χώρα υποδοχής.

Χρήσιμοι σύνδεσμοι

- Μικρό λεξικό για την υποδοχή των παιδιών μεταναστών & των οικογενειών τους στους βρεφονηπιακούς σταθμούς. ΕΑΔΑΠ (περιλαμβάνει αραβικά & φαρσί): <http://www.eadap.gr/new/wp-content/uplo>
- DIAPOLIS – Εκπαιδευτικό Υλικό:
<http://www.diapolis.auth.gr/index.php/ekpaideutiko-yliko>
- DIAPOLIS- Επιμορφωτικό Υλικό:
<http://www.diapolis.auth.gr/index.php/epimorfotiko-yliko>
- ΕΑΠ – PRESS Project → Press Toolkit (εκπ/κό & επιμορφωτικό υλικό):
<http://www.press-eap.net/>
- Teaching refugees with limited formal schooling (young learners)
<http://teachingrefugees.com/teaching-refugees-with-limited-formal-schooling/2835-2/>
- Center on the Social and Emotional Foundations for Early Learning:
<http://csefel.vanderbilt.edu/resources/strategies.html#>
- Enseigner aux élèves réfugiés (prescolaire) :
<http://www.enseignerauxrefugies.ca/eleve-refugie/enseignement-programmation/>

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Block, K., Cross, S., Riggs, E., Gibbs, L. (2014). **Supporting schools to create an inclusive environment for refugee students**, *International Journal of Inclusive Education* 18:12, 1337-1355
- Clark & Moss.(2010). **Ας ακούσουμε τα μικρά παιδιά. Η προσέγγιση του «Μωσαϊκού»**. Αθήνα: ΕΑΔΑΠ.
- ΕΑΔΑΠ (επιμ.)(2004) . **Μαζί. Παιδαγωγοί και γονείς στο διαπολιτισμικό σχολείο**. Αθήνα: Τυπωθήτω, Δαρδανός.
- Hurley, J.J., Saini, S., Warren, R. & Carberry, A.J. (2013) **Use of the Pyramid Model for supporting preschool refugees**. *Early Child Development and Care*, 183: 1,79-91
- ΙΕΠ. (2017). **Οδηγός Εκπαιδευτικού για την Περιγραφική Αξιολόγηση στο Νηπιαγωγείο:**
http://www.iep.edu.gr/images/IEP/EPISTIMONIKI_YPIRESIA/Epist_Monades/A_Kykos/Evaluation/2017/1_Perigrafiki_NIPIAGOGEIO.pdf
- Megan A. Prior, M.A., Niesz, T. (2013). **Refugee Children’s Adaptation to American Early Childhood Classrooms: A Narrative Inquiry**. *The Qualitative Report*, 18:39, 1-17.
- Poureslami, I., Nimmon, L., Ng, K., Cho, S., Foster, S., & Hertzman, C. (2013). **Bridging immigrants and refugees with early childhood development services: Partnership research in the development of an effective service model**. *Early Child Development and Care*, 183: 12, 1924-1942
- Rutter, J. (2006). **Refugee Children in the UK**. London: Open University Press
- Taylor, S. & Sidhu, R.K. (2012). **Supporting refugee students in schools: what constitutes inclusive education?** *International Journal of Inclusive Education* 16:1, 39-56

Ένταξη παιδιών προσφύγων μέσω της προσχολικής αγωγής: Μεταβαση από τη θέση του παιδιού πρόσφυγα στη θέση του νηπιού που φοιτά στο σχολείο

Αλεξάνδρα Ανδρούσου, Νέλλη Ασκούνη, ΕΚΠΑ

Γιατί είναι σημαντικό το νηπιαγωγείο;

- Η πρώτη σχέση με την έννοια του σχολείου
- Η σύνδεση με την κοινωνία υποδοχής
- Η επιστροφή στη παιδική ηλικία
- Εξοικείωση με την γλώσσα/Γραμματισμός
- Γονείς και σχολείο
- Διγλωσσία/Πολυγλωσσία/Οικοδόμηση της γνώσης

Ποιές είναι οι εμφανείς δυσκολίες;

- Παιδιά που δεν είναι εξοικειωμένα με το σχολείο άρα χρειάζεται οικοδόμηση ενός πλαισίου ασφάλειας και εμπιστοσύνης
- Γονείς με άλλες πολιτισμικές συνήθειες και άλλη αντίληψη για τη γνώση και την υποχρεωτικότητα του σχολείου
- Οικογένειες τραυματισμένες από το πόλεμο και τη μετάβαση σε μια άλλη συνθήκη ζωής: πρόσφυγες

- Δυσκολίες επικοινωνίας: γλώσσα/ες
- Ο λόγος είναι ο μόνος δρόμος;
- Δυσκολία να μπουν όρια και να λειτουργήσει η τάξη:
  - ως χώρος υποδοχής και όχι χώρος πειθαρχίας
  - ως χώρος ανάπτυξης της δημιουργικότητας και όχι ως χώρος καταναγκασμού

Παιδαγωγικοί στόχοι

- Να αποκτήσουν σχέση με το σχολείο
- Να αγαπήσουν το σχολείο ως χώρο επιτρεπτικότητας και δημιουργίας
- Να νοιώσουν ασφαλή
- Να νοιώσουν εμπιστοσύνη
- Να ενδυναμωθούν
- Να δημιουργηθούν οι πρώτες «σκαλωσιές» για την οικοδόμηση της γνώσης

Η ενδυνάμωση και η ανάπτυξης της δημιουργικότητας ως μέσα ένταξης

- Όλες οι τάξεις ήταν και είναι ανομοιογενείς
- Η Μάθηση είναι μια ατομική και ταυτόχρονα συλλογική διαδικασία. Το κάθε άτομο αξιοποιεί δικούς του τρόπους πρόσβασης στην κατανόηση και ερμηνεία της πραγματικότητας ...αλλά έχει ανάγκη και τους άλλους για να οικοδομήσει τη γνώση

Οι δύο παραπάνω παραδοχές μας οδηγούν στη **διαφοροποιημένη παιδαγωγική**, η οποία ιδιαίτερα στο σημερινό κοινωνικοπολιτισμικό περιβάλλον, είναι αναγκαίο να προταθεί ως κεντρικός άξονας της εκπαιδευτικής διαδικασίας

Είναι διαφορετικό ένα νηπιαγωγείο σε ένα κέντρο φιλοξενίας και γιατί;

- Διαφορετικό πλαίσιο
- Ανάγκη για κατανόηση του πλαισίου: ο ρόλος των ΣΕΠ/Διαμεσολάβηση και συνέργεια/κοινότητα μάθησης
- Η «κοινωνία» του κέντρου φιλοξενίας
- Η κοινωνία έξω από το κέντρο φιλοξενίας
- Τα βιώματα των παιδιών
- Τα βιώματα τα δικά μας
- Η προσωπική εκπαιδευτική θεωρία και η πρόκληση αλλαγών
- Η ευκαιρία του Ανοιχτού Αναλυτικού Προγράμματος

Προϋποθέσεις της διαφοροποιημένης παιδαγωγικής - Ο ρόλος του/της εκπαιδευτικού

- Διαπιστώνω /εντοπίζω την ανομοιογένεια/συγκρούομαι με τα δικά μου στερεότυπα και αντιλήψεις/μαθαίνω
- Την αποδέχομαι (άρα σκέφτομαι και τις δικές μου βιωμένες εμπειρίες)
- Λειτουργώ με ανοιχτό αναλυτικό πρόγραμμα άρα αναπροσαρμόζομαι και αλλάζω συνεχώς

Αναστοχάζομαι πάνω στις πρακτικές μου

Ξεπερνώντας τις Παρανοήσεις

- απλοποίηση ύλης vs. διαφορετικοί τρόποι προσέγγισης
- ομάδες επιπέδου
- Υπάρχουν τεχνικές διαφοροποίησης vs. Η Διαφοροποίηση δεν είναι μια συνταγή διδασκαλίας. Ο εκπαιδευτικός που αποζητά έτοιμες συνταγές διαφοροποίησης δεν έχει κατανοήσει την έννοια της διαφοροποίησης. Η διαφοροποίηση είναι μια αναστοχαστική διαδικασία.
- Η διαφοροποιημένη παιδαγωγική δεν είναι μια μέθοδος με σαφή δομή και προκαθορισμένους κανόνες αλλά μια **ανοιχτή παιδαγωγική αντίληψη....** που θέλει ένα σχολείο για όλους, γιατί όλοι είναι διαφορετικοί.
- Είναι η διαμόρφωση συνθηκών και σχέσεων που αφήνουν χώρο σε όλους να καταθέσουν το βίωμά τους, να ακουστούν, να δώσουν και να πάρουν και χρόνο για να μπορέσουν να το κάνουν.
- Δεν είναι μια εξατομικευμένη προσέγγιση αλλά μια προσέγγιση που την ενδιαφέρει το ατομικό μέσα στο συλλογικό
- Είναι μια προσέγγιση που δίνει κίνητρο και νόημα σε όλους και όλες (μαθητές/τριες και εκπαιδευτικούς), που σέβεται, ενθαρρύνει και δεν αποτρέπει τη συμμετοχή.
- Είναι μια εκπαιδευτική πρόταση που δε στηρίζεται μόνο σε καλές προθέσεις του εκπαιδευτικού... αλλά και στην ικανότητά του να αναλύει και να λαμβάνει πραγματικά υπόψη του το πλαίσιο, χωρίς «στερεότυπα», χωρίς να προβάλλει προσδοκίες βασισμένες σε προκαταλήψεις.

Υπάρχουν μεθοδολογικά «εργαλεία» διαφοροποίησης;

- Η λογική των ανοιχτών εκπαιδευτικών συνθηκών και των ανοιχτών ερωτήσεων : μέσο/ εργαλείο για τη διαφοροποίηση γιατί επιτρέπουν στα παιδιά να οικοδομήσουν και να εκφράσουν τις δικές τους κατανοήσεις
- Η ομαδική δουλειά
- Οι διαθεματικές προσεγγίσεις

Γλώσσα του σπιτιού/γλώσσα του σχολείου/γλώσσες του κόσμου

- Τι κάνουμε με τη διγλωσσία/πολυγλωσσία;
- Σχέση γλώσσας και ταυτότητας
- Επιτρεπτικότητα στις γλώσσες, ορατότητα της γλώσσας και της διαφοράς/λεξικά/τραγούδια/μαθαίνω από τους άλλους
- Η δική μας στάση απέναντι στο «διαφορετικό»
- Τι σημαίνει αποδέχομαι τους άλλους; Αποδέχομαι τη γλώσσα του άλλου;

Μαθαίνω τη γλώσσα/ανακαλύπτω το κώδικα γραφής

- Τι σημαίνει γραμματισμός σε μια ξένη γλώσσα
- Θεωρούμε σημαντικό, κάθε παιδί να νοιώθει αυτοπεποίθηση για την γλώσσα του και την ταυτότητά του και να ενθαρρύνουμε τη διάθεσή του για επικοινωνία με όποιο τρόπο και με όποιον κώδικα θέλει και μπορεί. Το θετικό αυτοσυναίσθημα και η διάθεση για επικοινωνία θα το βοηθήσουν να μάθει γρηγορότερα την ελληνική γλώσσα και να νοιώθει ισότιμο μέλος της ομάδας.
- Αναδυόμενος γραμματισμός: δραστηριότητες ελεύθερες και οργανωμένες

Παιδαγωγικές Δραστηριότητες

- Αναγνώσεις παραμυθιών
- Κουκλοθέατρο
- Επιδαπέδια παιχνίδια
- Ομαδικές κατασκευές
- Ευκαιρίες για χρήση της γλώσσας
- Η γλώσσα να αποκτήσει νόημα να γίνει ελκυστική και όχι καταναγκασμός
- Παιχνίδια με τη γλώσσα/σώμα και γλώσσα
- Επικοινωνία χωρίς γλώσσα
- Μουσική/κίνηση/σταδιακή ενσωμάτωση κανόνων/συνεργατική μάθηση

- **ΤΠΕ ως ανοιχτά περιβάλλοντα μάθησης:** Επιτρέπουν διαφορετικούς ρυθμούς
- Λόγω πολυτροπικότητας, πολλαπλασιάζουν τρόπους αναζήτησης και παρουσίασης μιας πληροφορίας
- Ενισχύουν αυθεντική μάθηση
- Καλλιεργούν συνεργατικές ικανότητες
- Αποτελούν πηγές δημιουργίας

Το νηπιαγωγείο ως πρώτο βήμα για την ένταξη

- Ο ρόλος του νηπιαγωγείου για τη σχολική πορεία
- Το στοίχημα μιας άλλης παιδαγωγικής
- Τι κερδίζουμε εμείς ως εκπαιδευτική κοινότητα;
- Τι κερδίζει η ελληνική κοινωνία;
- Πώς φτιάχνουμε ανάχωμα στον ξενοφοβικό και ρατσιστικό λόγο;
- Οι εκπαιδευτικοί ως αναμορφωτές και όχι ως εφαρμοστές

